
• ROZHOVOR – INTERVIEW •

DOI: <https://doi.org/10.31577/SPS.2025-2.4>**DIRK DALBERG**

Institute of Political Science, v. v. i., Slovak Academy of Sciences, Bratislava, Slovak Republic

0000-0002-4311-9488

Milan Šimečka. Rozhovor s Dagmar Kusou**Milan Šimečka. Interview with Dagmar Kusá**

Dagmar Kusá received her MA in political science from Comenius University and her PhD. in political science from Boston University. Currently working at Bratislava International School of Liberal Arts (BISLA), she focuses on the quality of democracy in countries transitioning from totalitarian or authoritarian regimes and its relation to the institutional choices of addressing the past, particularly in the context of South African and Central European transitions. Besides, she also serves as the country expert on citizenship at the European Democratic Observatory (at the EUI) and co-organizes the annual Muslim-Jewish Conference. She is the Vice President of the Helsinki Committee for Human Rights in Slovakia. Dagmar Kusá is the daughter of Miroslav Kusý, one of Slovakia's most essential dissidents. He was a close friend of Milan Šimečka. For this reason, the conversation also has a reminiscent character in certain places.

Keywords: Milan Šimečka, dissent, intellectuals, normalization, Czechoslovakia, Slovakia, Europe, democracy, liberalism

Václav Havel odmietol pojem disident. podľa neho je etymologicky sporný. Slovo disident znamená odpadlík. Disident však nie je ani odpadlík, ani zradca. Naopak, stal sa verný sám sebe. Nesprávna je vraj aj predstava, že statusu disidenta predchádza pozitívne rozhodnutie stať sa disidentom. Podľa Havla sa človek nemôže rozhodnúť, že bude disidentom. Skôr sa z neho disident stane. Ako to vnímal Milan Šimečka? Považoval sa za disidenta?

Pojem disident neodmietal. On o sebe hovoril ako o disidentovi. Hovoril aj o tom, kto sa stáva disidentom. Disident bol jednoducho každý, kto otvorene nesúhlasil s režimom. Ale nikdy sa v tom nejak nevrtal. Ani vo svojej pozícii disidenta. Skôr v tom, čo to znamená pre človeka, čo to znamená pre vzťah človeka so spoločnosťou. Videl aj rôznorodosť, že vlastne to môže byť ktokoľvek bez ohľadu na to, čo robí alebo z akej pozície tam prišiel. A veľmi jednoducho to bola

voľba života bez strachu. Ten element voľby tam hral dôležitú úlohu. Samozrejme, režim robil z človeka disidenta, postavil ho do nejakej situácie, ale stále sa človek mohol rozhodnúť, či tú pozíciu berie so všetkými dôsledkami, alebo či sa prispôsobí, ospravedlní, pokloní, ohne chrbát a prijme tú hru.

Milan Šimečka bol Čech, ktorý žil na Slovensku. Českí disidenti v Česku to mali ťažšie ako slovenskí disidenti na Slovensku. Ako český disident na Slovensku bol prenasledovaný viac ako jeho slovenskí „kolegovia“. Ako to vnímal? Ako to znášal? Alebo cítil nejakú nespokojnosť, možno dokonca horkosť?

Myslím, že v jeho rodine to bola jedna z tém diskusie. Počula som, teraz už neviem, či to hovoril starší Šimečka alebo mladší Šimečka (Martin), ale viem, že sa v diskusii vynáralo, že asi nie je náhoda, že z tých, čo boli najviac zavretí na Slovensku bol Čech, Šimečka, ďalší bol Maďar, [Mikloš] Duray. A tá národnostná otázka tam zohrávala úlohu, pretože na Slovensku bola intelektuálna elita menšia, tým pádom aj bola v inej pozícii a svojím spôsobom lepšie “prežila” tú transformáciu po roku 1968. Navzájom sa mnohí podržali, nejakým spôsobom vzájomne zachraňovali “uprataním” exponovaných kolegov na menej viditeľné pozície, atď. A viac na to doplatili tí, čo patrili k nejakým menšinám. Odrazilo sa to aj na tom, ako dopadol mladší syn Milana Šimečku Martin. Je fakt, že v Čechách tá situácia bola pre tú intelektuálnu väčšinu horšia. Bola som pred dvoma rokmi na stretnutí “detí Charty”, tak sa to volalo – bola to druhá generácia, čiže deti signatárov Charty. Bolo to pre mňa strašne zaujímavé, lebo tam práve tieto decká, čo vyrastali s rodičmi chartistami rozprávali o tom, ako sa to podpísalo na ich rodinných životoch. V Čechách bola šikana oveľa väčšia, malo to naozaj level tyranie. Deti často museli ísť na internátne školy ďaleko od rodiny, boli šikanované aj učiteľmi, režimom, aj spolužiakmi. U nás to také tvrdé nebolo, ale tí, ktorí patrili k nejakej menšine, to mali porovnateľne ťažšie, režim bol k nim nekompromisnejší.

Nedávno som sa rozprával s Jolanou Kusou. Hovorili sme aj o životoch disidentov resp. disidentskom živote. Mal som pocit, že spätne idealizovala disidentský život... Rovnaký dojem človek získa, keď sa pozrie do najnovšej knihy Martina Milana Šimečku (Výnimočný stav. Ako v zlých časoch dobre žiť).

Určite je to tak. Človek si spätne pamätá optimistickéjšie, najmä čas mladosti. Ja to mám obzvlášť, pretože som bola decko. Takže ja si z toho pamätám najmä pocit veľkého dobrodružstva, ktoré bolo úžasné a kúzelné, ale za tým dobrodružstvom bolo veľmi veľa strachu a zúfalstva a obavy o celkovú existenciu. Naozaj človek nikdy nevedel, nebol bezpečný ani vo vlastnej domácnosti, nikdy nebolo jasné, kto kedy vtrhne a čo bude zajtra. Spätne sa to ľahko idealizuje, keď už človek vie, že prežil. Ale človek si zvykne pamätať tie lepšie veci a tých bolo tiež veľa, lebo komunita, ktorá vznikala práve v tej atmosfére strachu a ohrozenia alebo nejakej neformálnej spolupatričnosti bola neuveriteľne silná a to ťažko vznikne v iných podmienkach. Takže na to sa dobre spomína. Boli to nesmierne silné priateľstvá, vlastne doteraz, keď sa tí ľudia stretnú, ako keby sa videli len včera. Ale keby sa človek spätne preniesol do tej doby, tak tá cena, ktorú za to človek zaplatil, bola často fyzické či duševné zdravie.

Ked' čítate texty disidentov, všimnete si, že sú si veľmi podobné, ba takmer identické, nezávisle od ideologického zaradenia autorov. Nie je to prekvapujúce, veď žili v tom istom štáte, poznali sa a bojovali s rovnakými ťažkosťami. Napriek tomu som si stále kládol otázku, kto ovplyvňoval koho, napr. Havel Šimečku alebo Šimečka Havla, alebo sa ovplyvňovali navzájom. A ťažko je niekedy rozlíšiť, kto je kto. Často sa hovorí o stretnutiach u Václava Havla, akú rolu hrali? Ako prebiehali tieto stretnutia?

Je to tak a je to aj preto tak, že tam sa veľmi veľa tvorilo spoločne. Hlavne v tom neskoršom období, v osemdesiatych rokoch, keď už bola éra Obsahu a Kvartálov¹. Tam sa stretávali, vždy bolo vopred nejaké zadanie a na to sa potom reagovalo, dávala sa spätná väzba. Ale ťažko povedať, kto bol to kura a kto bol to vajce. Havel mal nejaké svoje ideové zázemie, z ktorého vychádzal, predovšetkým český filozof Jan Patočka a Charta, táto tradícia. Šimečka šiel vlastnou cestou, bol predovšetkým klasický filozof a mal za sebou aj silnú marxisticko-leninistickú éru, to sa nedá obísť, ale s jemu vlastným humanistickým základom, ktorý nikdy nezmizol z jeho myslenia. Dôležitá preňho bola aj antická filozofia, z ktorej vychádzal, alebo možno konkrétnejšie stoicizmus. Takže každý sa tam dopracoval nejak inak, ale určite sa silno ovplyvňovali, aj preto, že reagovali na tie isté podnety a písali reakcie na svoje články navzájom. Príkladom je aj Havlova *Moc bezmocných*: to bol Havlov text a podnet, ale potom vzniklo veľmi veľa článkov, ktoré na to priamo reagovali a polemizovali s tým. A naopak. Vždy to fungovalo tak, že na každé jedno stretnutie Obsahu musel každý priniesť text, tie sa nahlas čítali a rozoberali. Takže nie je to podľa mňa náhoda, že sa tie texty podobajú, pretože vznikali v jednej komunite a v tom duchu dialógu a diskusie. Tým, že na seba reagovali, tak vlastne nadväzovali jeden na druhého. Zároveň sú tam badateľné tie ich základy, ktoré vyšli odinakiaľ a aj veľmi odlišné životné púte. Ja si myslím, že Havel bol viac abstraktný, nechcem povedať naivný, ale mal inú povahu rozmyšľania ako Šimečka, ktorý bol naozaj veľmi zaujatý každodenným prežívaním, "malým" ľudským životom, jeho zmyslom, ľudskou dôstojnosťou a tak ďalej. Skrátka mali svoje unikátne dimenzie.

Tieto stretnutia disidentov boli teda pravidelné, diskutovali o textoch, ale aké boli vzťahy medzi disidentmi? Boli tam rôzne skupiny, katolíci, protestanti, konzervatívci, bývalí komunisti, socialisti, liberáli atď., inými slovami celé ideologické spektrum. Ako to vnímal Šimečka? Predpokladám, že sa mu to celkom páčilo, pretože vo svojich textoch z 80. rokov sa spolu s Miroslavom Kusým prezentoval ako zástanca pluralizmu. Podľa Charlesa E. Larmorea je pluralizmus „myšlienka, že existuje mnoho prijateľných koncepcií dobrého života, ktoré nepredstavujú rôzne verzie jedného homogénneho dobra, ani nepatria do žiadnej vnímateľnej hierarchie“.

Áno, zásadne veril v pluralitu a aj preto mu bolo medzi ľuďmi dobre. Bývali tam búrlivé diskusie, ale vždy sa tam našli moderátori, akým bol aj on. Boli to prirodzené authority, ktoré tie búrlivé diskusie viedli vždy veľmi civilizovane a na vysokej intelektuálnej úrovni. Boli tam ľudia od bývalých komunistov až po zúrivých antikomunistov, až takých utopických ľavičiarov, neveriaci aj veriaci, ale dokázali sa rozprávať. Vždy to bolo prísne vedené, malo to hlavnú

¹ Obsah bol samizdatový časopis, ktorý sa dával dokopy na štvrtročných stretnutiach, teda Kvartáloch. Inicioval ho Ludvík Vaculík a zo Slovenska tam často chodievali Šimečka a Kusý, neskôr aj ďalší.

diskusnú časť, ktorá sa brala smrteľne vážne. O chartistoch nezasvätení občas hovoria, že to bola banda čo sa stretávala, aby chodila chl'astat', tak to rozhodne nie je pravda. Niežeby to bol zrovna abstinenčný krúžok, to určite nie, ale zábava bola striktne až po práci. Tá bola podstatou stretnutí. Vždy pri debatách dbali na to, aby podnety prichádzali z rôznych uhlov pohľadu. Vždy to malo formát, že Šimečka začal svojou optimistickou víziou smerovania československej spoločnosti a režimu, potom bol [český spisovateľ a dramatik, DD] Milan Uhde so svojou pesimistickou víziou a potom bola nadhodená nejaká téma a čítali sa napísané články. To štruktúrované prostredie ustrážilo, že to neboli nejaké vulgárne hádky alebo okrikovanie sa, ale že naozaj mali zmysel a boli kultivované. Tie rozdiely boli dosť zásadné, ale spory boli nanajvýš konštruktívne. Hádali sa dosť. To si pamätám ešte aj ako dieťa. Ale vedeli sa počúvať a aj meniť názory a učiť sa vzájomne. Napriek všetkým týmto rozdielom, aj zásadným, to bola veľmi súdržná komunita. Napríklad Milan Šimečka s Peterom Uhlom mali časté spory, keďže mali radikálne odlišnú víziu, ale jeden za druhého by kedykoľvek išli do boja.

O tom svedčí práve polemika týkajúca sa manifestu „Demokracia pre všetkých“. Hnutia za občiansku slobodu medzi Uhlom (*Demokracie pro některé*) a Šimečkom (*Matoucí socialismus*). Okrem „veľkých“ stretnutí disidentov, ak tak môžem nazvať „Kvartály“, existovali aj menšie, súkromnejšie, takpovediac prípravné stretnutia, alebo bežné vzájomne návštevy? Mohla si sa ich zúčastniť? Aké boli tvoje dojmy?

Neviem celkom, ako to bolo v tom českom prostredí, ale u nás bývali napríklad pravidelné šachové utorky, ktoré boli buď u nás doma, u Šimečkových alebo u Strinkových [sociálny filozof Július Strinka, 1928-1997, DD]. Historik Jozef Jablonický sa potom pridal neskôr. Hral sa tam šach, Milan Šimečka bol prísny, disciplinovaný a navyše sa vo väzení v šachových pravidlách dôkladne vzdelal. Ale popritom sa písalo, rozoberalo kdečo, takisto sa dávali zadania a tvorili sa spoločné diela. Ja si pamätám tie neskoršie roky, lebo však ja som mala 14 keď bola revolúcia. Mala som pocit veľkej krivdy, že či nemohla prísť o pár rokov neskôr, aby som tomu prostrediu lepšie rozumela, ale tak nepočkalo to na mňa. Našťastie. Pamätám si, že sa v tých neskorých 80. rokoch napríklad mnoho hovorilo o Durayovi a jeho vízii práv maďarskej menšiny na Slovensku. Diskutovalo sa aj o rôznych koncepciách disentu a plánov po páde komunizmu, v atmosfére Perestrojky a nádejí na pootvorenie režimu, ktoré priniesla.

V disidentských textoch a analýzach sú viditeľné aj mnohé západné vplyvy. V 60. rokoch bolo pomerne jednoduché získať západnú literatúru, keďže sa liberalizovali možnosti cestovania. Česi a Slováci mali možnosť zbierať autentické skúsenosti v západných krajinách a konfrontovať svoje názory s tamojšími postojmi a realitou. Zvýšil sa aj počet západných návštevníkov v Československu. Po roku 1968 bolo však oveľa ťažšie a aj nebezpečné získať takú literatúru. Miroslav Kusý, blízky priateľ Milana Šimečku, bol viackrát zatknutý políciou za šírenie exilovej a undergroundovej literatúry. V máji 1981 strávil dva týždne vo vyšetrovacej väzbe. Dôvodom bolo zadržanie nákladného vozidla registrovaného vo Francúzsku, ktoré doviezlo do Československa zakázanú literatúru. Bolo to vyjadrením (vnímanej) príslušnosti sovietskej časti k Európe? V disidentskom myslení bolo rozdelenie Európy veľmi prítomnou témou.

Áno, pre Šimečku to bolo aj hlboko osobné, lebo jeho životný príbeh je integrálne ukotvený v tých najväčších katastrofách 20. storočia. Vojna mu zobrala v podstate obidvoch rodičov, jeho otec spáchal samovraždu a mama zomrela počas bombardovania, on ju našiel. Bol Čech žijúci na Slovensku, domov mal vo svetovej filozofii. Takže ukotvenie Československa v Európe bolo pre Šimečku kľúčové. To bol základ nejakej bezpečnej existencie, aj kultúrnej, aj geopolitickej, aj myšlienkovej, všetkej. Tak to bolo aj v Charte. Mnoho sa hovorilo o postavení Československa v Európe, najmä o jeho potenciálnom návrate do nej, o hodnotách zjednotenej Európy a procese, akým môže prebiehať. Ku koncu 80. rokov bola táto téma veľmi aktuálna, aj sa hovorilo o konkrétnych víziách. Jedna z takých základných požiadaviek, o ktorej hovorila aj Charta, bolo zjednotenie Nemecka ako základu budúcej Európy. A Šimečka sám hovoril o tom, že no, keď toto celé krachne, a logicky to musí byť každú chvíľu, veď okrem iného kolabuje ekonomika, tak bude potrebné túto spoločnosť postaviť na nohy. A ako sa tu dá potom budovať štát, inštitúcie? Jedine západné štruktúry a západný kapitál nás dokážu podržať, takže aj celkom pragmaticky jedine tam vieme nájsť podporu, bez ktorej sa nepohneme. Niečo ako Marshallov plán po druhej svetovej vojne, ale v podmienkach, kedy ho už Československo bude slobodné prijať. Aj keď mal dosť zásadné spory a nesúhlasil s Kunderom so všetkým, v tom civilizačnom ukotvení v západnej Európe s ním súhlasil absolútne. [Ide o Milanovu Kunderovu esej *Únos západu*, DD].

Práve sme hovorili o Európe. Rád by som v tom pokračoval, ale s trochu iným akcentom. Koniec reálneho socializmu odhalil dlho skrytý rozpor v slovenskej spoločnosti. Prejavilo sa rozdelenie spoločnosti na tzv. dobrých a zlých Slovákov. Išlo predovšetkým, ale nie výlučne, o postoj k slovenskej štátnosti a spolu s tým o politickú orientáciu Slovenska. Diskutovali klasické slovenské otázky. Kam patria Slováci: na Východ, Západ, alebo stred? Alebo či Slovensko je most medzi Západom a Východom? To samozrejme malo i vplyv na otázky integrácie do západných štruktúr. Známy je Mečiarov výrok, že pokiaľ Západ Slovensko nechce, tak Slovensko ide na Východ. Podobné výroky možno počuť aj teraz. Samozrejme, je to trochu inak, lebo Slovensko v týchto štruktúrach už je a profituje z nich, a nielen finančne. Slovensko by teraz muselo vystúpiť. A zo štátov Vyšehradskej štvorky je Slovenská republika krajinou s najhlbšou integráciou. Je to taký rozpor, také koketovanie – alebo to myslí vážne? Lebo na Slovensko sa konajú pravidelne i stretnutia orgánov NATO atď. Myslím tu predovšetkým na Bezpečnostný výbor NATO, ktorý v septembri 2025 na Slovensku zasadal v rozšírenom formáte. Ako videl Milan Šimečka európsku integráciu (pred a po novembri 1989)? Myslím, že hrala rolu aj jeho interpretácia reformného procesu. Pražská jar bola pre neho návrat Československa do Európy. Aj manifest „Demokracia pre všetkých“, ktorý podpísal, sa vyjadroval pozitívne k európskej integrácii. Samozrejme, my to nevieme, lebo zomrel náhle a nečakane v septembri 1990, ale ako by videl integráciu do západných štruktúr?

Šimečka je v tomto veľmi zaujímavý. On bol počas disentu optimista s pohľadom do budúcnosti a zohrával tú úlohu pre ostatných okolo neho. A potom po novembri 1989, hoci sa isto nedá povedať, že by bol vyslovene sklamaný, optimizmus ho do veľkej miery opustil a nahradil ho taký opatrný pragmatizmus, alebo skôr ustarostenosť, že práve ten masový optimizmus je nebez-

pečný a že situácia je omnoho komplikovanejšia a nie sme na ňu dobre pripravení, že procesy budovania spoločnosti, česko-slovenské vzťahy, slovensko-maďarské vzťahy sú tak chúlостivé a komplikované, že si to vyžaduje veľa práce. Bol dosť frustrovaný z toho, ako sa to nezávláda. Takže myslím, že v tom období bol taký – ja to neviem dosť dobre vystihnúť – nebolo to sklamanie, skôr sa cítil osamotene v tom, že si uvedomoval, koľko práce a aké všelijaké problémy a aj „škaredé“ to prinesie. Aj preto skončil v podstate v Prahe, u Havla ako poradca, že na Slovensku veľmi nemal zázemie, ani vo VPN-ke [Verejnosť proti násiliu, DD] sa veľmi nevidel, hoci v nej, samozrejme, bol. Jeho vízia vždy bola, že Slovensko patrí do Československa, aj keď v poslednom roku si pamätám, aký bol nešťastný zo slovenského nacionalizmu, zo zadubenosti a neuveriteľnej hlúposti toho nacionalizmu okolo. Ale bol pevne presvedčený, že Slovensko nemá šancu mimo toho západného geopolitického priestoru a že Československo ako také má byť tou pevnou súčasťou západných a teda predovšetkým európskych štruktúr, že tam patrí, že Európa je skrátka jeho civilizačný domov. Ten postoj nebol nejaký nový, ten mal konštantne počas celého svojho života. To ho nikdy neopustilo. Vyvíjalo sa to v kontexte doby. V 60. rokoch ako nádej a očakávanie istého návratu „domov“, potom v roku 1968 to bolo obrovské sklamanie, keďže on bol jeden z tých úplne prvých ľudí, ktorí vedeli, že tak toto je koniec. Takmer okamžite. A že tá cesta späť do Európy bude ťažká a bude prebiehať na barikádach. Ale nikdy nepochyboval o tom, kam Československo patrí. Koncom 80-tych rokov už prebiehali oveľa väčšie diskusie, už aj omnoho viac ľudí bolo aktívnych. Vtedy boli už v kontakte aj priamo s Dubčekom a v rámci rôznych týchto domových zoskupení u nás doma, či prebiehali diskusie aj na tému Európy. Ba ku koncu čoraz častejšie. Tam bolo jasné, akým spôsobom sú európske ideály dôležité predovšetkým pre túto staršiu generáciu Šimečku a jeho rovesníkov, lebo pre tú mladšiu generáciu – tí, čo vlastne vyrástli alebo dospeli po roku 1968 – bol ten geopolitický kontakt s Európou dosť iný. Oni nezažili to obdobie tesne po druhej svetovej vojne. Oni boli od Západu viac izolovaní. Ani 60. roky intenzívnej spolupráce nezažili. Vtedy sa naozaj veľmi veľa cestovalo, boli tam živé kontakty, či už s nemeckým prostredím, juhoslovanským a tak ďalej, aj v rámci týchto ľavicových kruhov. A to ho veľmi silno ovplyvnilo. Koniec-koncov, jeho prerod od nejakej komunistickej, či marxisticko-leninistickej filozofie k takému ľavicovému humanizmu tiež prebehol viac-menej v Nemecku, bol na stáži v Mainzi, ak sa nepletiem.

Áno, v zimnom semestri 1967/68 bol štipendistom Inštitútu európskej histórie na Univerzite v Mainzi. Tam napísal štúdiu o Herbertovi Marcusem, ktorá bola v roku 1968 uverejnená v Kultúrnom živote [číslo 25, str. 2 a 5]. Tam sa pravdepodobne zoznámil s dielami Georgea Orwella, ktoré ovplyvnili jeho myslenie a život. Jeho manželka preložila Orwellov román 1984 do češtiny a on sám napísal veľmi dlhý doslov [*Náš soudruh Winston Smith. Československý doslov k románu George Orwella „1984“*].

Áno, tam sa prerodil z takého marxisticko-leninistického filozofa, ktorému vyčítali, že bol dogmatický. Nevie, ja som ho ako profesora nezažila, to neviem posúdiť, ale je jasné, že ten humanizmus tam bol vždy na pozadí, ale po roku 1968 už opustil ten ideologický postoj úplne.

Na rozdiel od Českej republiky na Slovensku Nežná revolúcia mala aj národný význam. Aká bola Šimečkova národná orientácia? Česká, slovenská, česko-slovenská? Dá sa o tom

vôbec hovoriť? Trápilo ho to nejak? A bola slovenská štátna samostatnosť vôbec pre neho predstaviteľná? Pýtam sa preto, že podľa slov Šimečku „Slovensko patrí do Československa“.

Myslím, že po roku 1989 si začal uvedomovať, že je to možnosť. Či si ju vedel predstaviť ako dobrú alternatívu, to pochybujem. Myslím, že všetko v ňom sa priecilo takejto slovenskej samostatnosti. Viem, že s Vaculíkom, to bol jeden z jeho najbližších priateľov aj v rámci disentu, o tom veľa diskutovali aj ten posledný rok. „*Nech si idú,*“ to bol Vaculíkov [Ludvík Vaculík, DD] postoj, ak tak strašne chcú. Šimečka bol z toho veľmi nešťastný, pretože tým, že bol jeden z najprenikavejších analytikov ľudskej duše a skúsenosti, že mal taký dar vízie, ako mal, o to skôr než väčšina ľudí si vedel predstaviť, ako to môže dopadnúť. Teda nejde o to, že by sa Slovenskej republike ako takej nedarilo, dajme tomu ekonomicky. Ale čo sa týka morálneho stavu spoločnosti alebo jej politickej kultúry, tak tam by mal skutočne pravdu, pretože ich vývoj bol poznačený zúrivým agresívnym, antagonistickým, takým veľmi primitívnym nacionalizmom a všetky inštitúcie vznikali v tom duchu bez nejakej hlbšej náplne. Morálna hĺbka vyplýva z dlhohodobej historickej skúsenosti a najmä jej reflexie a to pri zakladaní Slovenskej republiky absolútne chýbalo. Dôsledky v etickej a morálnej rovine sú ďalekosiahle a stále s nimi žijeme. Toto predvídal, respektíve vedel si to predstaviť už vtedy, oveľa skôr, než väčšina ľudí. Dnes sa často hovorí o morálnej anómii a o tom, že štát treba znovu založiť na nejakých základných hodnotách, a tak ďalej. On už vtedy tušil, že to takto nejak môže dopadnúť.

Pochádzam z východného Nemecka. S prestávkami už 25 rokov žijem prevažne v bývalom Československu. Niekedy mám pocit, že postoj Čechov voči Slovákom je nejak pateralistický. Pripomína mi to postoj západných Nemcov voči východným Nemcom po páde Berlínskeho múru. „Musíte sa to naučiť“, „my vás to naučíme a vysvetlíme“ a tak ďalej. Mohlo by to byť dôvodom, povedzme, „protičeského“ nacionalizmu po novembri 1989? Hoci je to iné, pretože Československo sa rozpadlo a Nemecko sa zjednotilo.

Áno, je to podobný prístup.

Šimečka poznal Nemecko. Ako sme už zistili, strávil rok v Mainzi na študijnom pobyte. Okrem toho pravdepodobne vedel, čo sa deje v Nemecku a Rakúsku, pretože, ako sám povedal, počúval „viedenský rozhlas“, t. j. ORF. Vnímal slovenský nacionalizmus ako reakciu na českú dominanciu?

To áno, do istej miery určite. Priznám sa, že neviem, aké videl paralely vo vzťahu medzi Východným a Západným Nemeckom. Vyčítal priateľom v českom prostredí, že o Slovensku veľmi málo vedia. On bol aj jedným z tých, čo apelovali na Havla: „*Chod' a precestuj si to*“. To bolo ešte počas 80. rokov. Havel to aj urobil, vybral sa na okružnú cestu po Slovensku, býval u nás doma a aj ho tam zatkli. Šimečka českých priateľov káral, že Slovensko veľmi často ignorovali, alebo teda že uvažovali o Československu, ako keby rovnaké podmienky platili na Čechy a na Slovensko. A že sa veľa vecí riešilo z Prahy – to platilo aj pre disent. Dokonca aj to je jedným z dôvodov, prečo sám nepodpísal Chartu, keď na to prišlo. Bol vtedy roztrpčený, že pri tvorení Charty celkom obišli Slovákov. Napriek tomu, že to vznikalo rýchlo a spontánne, považoval za zásadnú chybu, že Slovensko bolo znovu vynechané a že sa očakávalo, že všetci skočia a bez

reptania to podpíšu. Skrátka, že Slovensko nebrali takpovediac vážne, ale len ako takého mladšieho, nie celkom vzdelaného brata, o ktorého sa treba postarať, ktorého treba viesť za ručičku a treba všetko riešiť za neho.

Šimečka žil od polovice 50. rokov v Bratislave. Aký bol jeho vzťah k Slovensku? Ako ho vnímali na Slovensku a ako v Česku? Plnil na Slovensku alebo v Československu „špecifickú funkciu“ ako český disident?

On Slovensku veľmi dobre rozumel, aj ho volali čestný Slovák, nebol vnímaný tými ľuďmi, ktorí ho dobre poznali, nejak inak. Plynule písal, plynule aj rozprával po slovensky, ale znova, on mal ten dar porozumenia. Vnímал komplexne, stretával sa s ľuďmi, čo reprezentovali veľmi rôzne prúdy, on bol ten, čo spájal tú rôznosť, pretože bol veľmi zvedavý, zaujímal ho každý názor, každá situácia. On bol ten, ktorý prepoil aj slovenské občianske disidentské kruhy s českými a priniesol Slovákov do Prahy so sebou, aby sa navzájom poznali. V rámci Slovenska prepájali aj katolícky dissent s tým občianskym a maďarským. Jednoducho zaujímal ho všetko a chcel to poznať a chcel tomu rozumieť. Vedel, že na Slovensku je politicko-kultúrny background úplne iný, že konzervatívny katolicizmus tam zohráva dôležitú úlohu a že pocit poníženia alebo druhoradosti je veľmi silný. Pocit poníženia je jedným z hlavných mobilizátorov ľudského konania a nie je dobré to ignorovať a nevnímať si to. Petr Pithart veľmi pekne napísal, že český nacionalizmus pri zakladaní prvej republiky bol nasýtený nacionalizmus, ale ten slovenský nacionalizmus zostal vždy hladný. A to mi dáva veľký zmysel. Šimečka to videl a snažil sa to vysvetliť svojim českým priateľom, ale myslím, že nie celkom tomu rozumeli a svojim spôsobom tým pohrdali, keď na to prišlo. Aj preto, že tomu nerozumeli. Nevedeli to z tej svojej pozície nasýteného nacionalizmu pochopiť.

Rád by som sa presunul do súčasnosti a spomenul aj Šimečkovho syna a vnuka. Zaujímavé sú dva rozhovory Milana Šimečku a Miroslava Kusého s „druhou generáciou“. Martin Milan Šimečka a Ján Budaj chceli vedieť, či disidenti mali nejaký program. Šimečka programy odmietol. Možno aj preto, že odmietal utópie a ideológie? Ako už bolo naznačené, Milan Šimečka bol signatárom manifestu „Demokracia pre všetkých“. Manifest žiadal voľby, politické strany atď. Inými slovami, program v skutočnosti volal po liberálnej demokracii, teda po modeli demokracie, ktorý je založený na zaručených slobodách, deľbe moci a reprezentácii. Tento model sa presadil a osvedčil v západných krajinách. Ako si predstavoval liberálnu demokraciu s voľbami a stranami? Ako môžete mať voľby a strany bez programu? Ako to má fungovať?

Úprimne, neviem, či mysleli programy politických strán, alebo všeobecne nejaký naoktrojovaný program pre spoločnosť, lebo v ten Šimečka skutočne už veľmi neveril. On bol za takú tú masarykovskú drobnú prácu. Jeho postoj bol taký, že my tú spoločnosť môžeme budovať vtedy, keď sa nám podarí rozvinúť občiansku spoločnosť a politickú kultúru tej spoločnosti. Čo si teda osobne neviem predstaviť bez rozvoja inštitucionálnej stránky, vrátane politických strán. V tomto bola Charta dosť zaujímavá, lebo aj Václav Havel mal dosť utopistickú víziu spoločnosti, dokonca celkom bez politických strán. Petr Pithart tam bol asi ten najpragmatickejší, ktorý mal takú nejakú realistickú predstavu, aj ju presadzoval dosť vehementne, hádali sa o tom, ako

má tá spoločnosť, pluralitná, demokratická, s viacerými stranami fungovať, keď potenciálne tá komunistická strana padne.

Havel mal na mysli občianske iniciatívy orientované na aktuálne potreby, ktoré by nahradili doterajšie politické strany. Chcel spoločnosť bez politických strán, ale s mnohými občianskymi iniciatívami. Strany však úplne neodmietal. Mali mať charakter politických klubov a „poskytovať duchovné zázemie a príležitosti k profilovaniu vlastných názorov“.

Čo sa týka utópií, Šimečka k nim mal taký „love-hate relationship“. Študoval ich a fascinovali ho. Potom v roku 1968 bol tak zásadne sklamaný, že ich odmietol, ale on ich neodmietol preto, že by neveril v užitočnosť utópií, ako utópií, ale neveril v ich uskutočniteľnosť. Dospel k záveru, že z väčšiny utópií sa uplatnili len tie najhoršie veci. Ale tie najskvostnejšie myšlienky nie. Preto bol opatrný aj ohľadom nejakých veľkých programových vízií a tie odmietal formulovať. Aj v rámci týchto rozhovorov s druhou generáciou povedal, že my [Milan Šimečka a Miroslav Kusý] nie sme tí, ktorí budú riadiť túto spoločnosť, to ani nemal v pláne, ani to nechcel. Jeho zaujímala práve tá občianska spoločnosť a veril, že to je základ pre budúcu spoločnosť. Disent, podľa neho, mal pôsobiť ako základ – nie pre oficiálnu politickú štruktúru, ale pre občiansku spoločnosť. Ale čo by som zdôraznila je, že tá jeho vízia výrazne predbehla dobu. Keď premýšľame o koncepciách demokracie, tak v posledných 15 až 20 rokoch sa hovorí o demokracii, ktorá má byť založená na ľudskej dôstojnosti. To je výrazný posun od elitnej koncepcie demokracie rozšírenej v päťdesiatych, šesťdesiatych rokoch, teda že participácia bežných ľudí sa sústreďí najmä na voľby a vládnuť má osvietená skupina lídrov bez prílišných zásahov zo strany občanov. Šimečka rozmýšľal v intenciách „dôstojnostnej“ demokracie už v sedemdesiatych rokoch. Myslí, že keby sme o ňom rozmýšľali ako o teoretikovi demokracie, keby sme mali u neho hľadať nejakú víziu usporiadania demokratických spoločností, tak by to bola takáto ľudskoprávna demokracia, kde základom je dôstojnosť života jednotlivca. A to znamená celú radu dôsledkov, najmä, že poslaním štátu a cieľom všetkých politik má byť umožnenie naplnenia potenciálu každého človeka. Že by to bola v konečnom dôsledku rozvinutá demokracia založená na robustnom katalógu ľudských práv a na sociálno-demokratických základoch, alebo teda silnom sociálnom štáte, ktorého zmyslom je kvalita života každého jednotlivca bez rozdielu na to, kde alebo komu, za akých podmienok sa narodil.

Bolo reč o drobnej práci a kultúrnych základoch demokracie ... to sú také masarykovské myšlienky. „Drobná práca“ bola jadrom Masarykovej predstavy o nepolitickej politike. Vyjadruje paradox, že každodenná práca má politický význam, hoci sa vykonáva mimo známych politických inštitúcií, t. j. v stranách, parlamentoch a vládach. Na to poukázal aj Miroslav Kusý. Masaryk navyše zastával názor, „že demokracia nie je len štátna a administratívna forma“ a vláda masy, „ale názor na život a na svet“.

Šimečkovu druhé meno bol Tomáš. Prvé meno bolo podľa Štefánika, Milan [ide o slovenského politika, diplomata a generála francúzskej armády Milan Rastislav Štefánik, 1880-1919, DD]. A druhé meno bol Tomáš, podľa Masaryka. Je to hlboko symbolické, s týmto venom vyrástol. Takže ten Masaryk je tam niekde obsiahnutý v ňom. A Štefánik tiež.

Dnes sú Ján Budaj a Martin Milan Šimečka osoby verejného života. Budaj – kontroverzný politik a Šimečka – kontroverzný verejný intelektuál. V Nemecku by som si vedel predstaviť, že by bol v Zelených, hoci možno ani nie. Niečo absentuje v jeho myslení, aby mohol ísť do Zelených.

Milan Martin Šimečka by tam asi nebol aj kvôli Budajovi, lebo medzi nimi došlo k pnutiu (navyše on už by nevstúpil do žiadnej politickej strany). Nemyslím, že to bol otvorený rozkol, ale k takému napätiu medzi občianskym disentom a ekologickým disentom. Priatelili sa v 80. rokoch a Budaj bol čím ďalej tým viac aktívny. Čiže nakoniec bol jedným z tých takých hlavných reprezentantov ekologického disentu. Boli s Martinom Šimečkom naozaj veľmi blízki kamaráti. Ekologický disent, síce podobne ako Charta, chcel konať len v rámci toho, čo je legálne a čo je oficiálne povolené, ale vyhýbali sa občianskemu disentu, pretože mali pocit, že by ich to v podstate obmedzovalo v možnostiach, že ekologický disent bol pre ten režim stráviteľnejší. Keď sa napríklad pod petíciami mali objaviť mená občianskych disidentov, tak ich tam v podstate nechceli. Takže aj Martin Šimečka to vnímal, neviem, či ako krivdu, ale mal pocit, že tam nie je vítaný, alebo že je priam vnímaný ako škodlivý. Čiže na tomto sa nezhodli.

Mali pocit, že bez tých občianskych disidentov budú mať lepšie šance ten režim nejak potlačiť. Budaj vtedy tlačil časopis Bratislava nahlas, ktorý sa zaoberal spoločenskými a ekologickými otázkami.

Môžeme povedať, že Michal Šimečka je tretňou generáciou? V skutočnosti vychádza z liberálneho myslenia svojho starého otca. Strana Progressívne Slovensko je celkom zaujímavá. Na jednej strane – zdá sa mi – je to kultúrne ľavicová liberálna strana. Ale z ekonomického hľadiska mám pocit, že je celkom laissez-faire. Takže kultúrne ľavicoví liberáli, ale ekonomicky pravicoví liberáli. Nie som si úplne istý, ale mám dojem, že kombinuje ľavicový liberalizmus s pravicovým liberalizmom.

Myslím, že to už je väčší generačný rozdiel, PS a jeho voličstvo by možno predstavovali na Slovensku také hniezdo postmaterializmu. A tým pádom majú takú sociálne-hodnotovú ľavicovú orientáciu a ekonomicky liberálnu alebo menej ľavicovú orientáciu v krvi.

Tak ekonomicky by mohli ísť so stranou Sloboda a solidarita?

Dúfam, že nie vo všetkom. Ale viacej by zhodli v ekonomických, než v kultúrnych otázkach. Myslím, že by bolo veľmi fajn, keby Michal Šimečka mohol zostať v tej línii Šimečkových rodín a mal možnosť zažiť starého otca dlhšie, aspoň do tých, povedzme, pätnástich – šestnástich rokov. Je tam veľa podobností v jeho premýšľaní, ale je tam aj dosť veľký rozdiel. A nie len medzi ním a Šimečkom-dedom, ale aj ním a jeho otcom. O veľa veciach polemizujú a má úplne inú životnú skúsenosť. Je vidieť, že bol formovaný do veľkej miery aj svojimi štúdiami na Oxforde. Jeho ľavicová orientácia je skôr formovaná touto skúsenosťou. Jasný, že má zažitú tú rodinnú skúsenosť, myšlienkové a hodnotové vplyvy, no generačne, aj teda svojou životnou skúsenosťou je niekde úplne inde.